

Javaslatok a Kárpát-medencei hajtásos növények magyar nevezéktanához

Csathó András István¹ – Balogh Lajos² – Bagi István³

¹SZIE Növénytani és Ökofiziológiai Intézet, 2103 Gődöllő, Péter Károly u. 1. *csatho@novenynev.hu*

²Savaria Múzeum, Természettudományi Tár, 9701 Szombathely, Kisfaludy Sándor u. 9. *bala_lajka@hotmail.com*

³SZTE Növénybiológiai Tanszék, 6726 Szeged, Közép fasor 52. *ibagi@bio.u-szeged.hu*

Bevezetés

Növényneveink anyanyelvünk kiemelkedő értékei közé tartoznak. Egy jó növénynév sokat segíthet a faj azonosításában, találóan utalhat a növény bármilyen jellegzetességére, megjelenésére, élőhelyére, származási helyére, felhasználhatóságára, gyógyhatására, a hozzá fűződő hagyományokra stb. Az ember számára a tudományos neveknél általában sokkal hamarabb megjegyezhető egy a saját nyelvén is jelentéssel bíró név. Növényneveink a magyarországi flórára vonatkozóan többé-kevésbé kiforrottak, néhány esetben azonban talán indokolt a nevek további csiszolása. A Kárpát-medencének csak a határon túli területein előforduló számos faj magyar szaknyelvi megnevezése esetében valamivel gyakrabban fordul elő kisebb-nagyobb bizonytalanság, nem ritka az sem, hogy nem találunk rájuk vonatkozó magyar nevet a forrásokban (pl. Jávorka – Csapody 1929–1934, 1975). Az utóbbi években összegyűjtött névjavaslatokból kíván ízelítőt adni az itt bemutatott jegyzék. A válogatás és a javaslatok többsége természetesen – és vállaltan – szubjektív.

Nevezéktani javaslatok

A nevezéktani javaslataink többsége az adott faj szakirodalomban szerepelő társnevei közül kívánja a növény tulajdonságaira nézve találób, hangtanilag, esztétikailag megfelelőbb, rövidebb vagy más szerkezeti, helyesírási stb. okok miatt inkább használható névváltozatokat előtérbe helyezni. Bizonyos kérdésekben azonban új növénynév megalkotásában láttuk a megoldási lehetőséget. Minden esetben igyekeztünk fokozott figyelemmel lenni a szaknyelvi hagyományokra is. Nem ritkán az adott faj időközben megváltozott rendszertani besorolása (pl. nemzetségek felbontása) igényelhet nevezéktani változásokat. A 2006-2008-ban a szakma kérdés iránt érdeklődő tagjai körében több növénynév-javaslatot véleményeztettünk. A visszajelzések gyakran meglepően egybevágók voltak. A beérkezett vélemények számos javaslatot megerősítettek, több névalaktól azonban a későbbiekben el kellett tekintenünk.

2008-ban elindítottuk a *www.novenynev.hu* honlapot, ahol a névjavaslatok mindenki számára hozzáférhetőkké váltak. A honlapon terveink szerint a közeljövőben a Magyarországon előforduló hajtásos növények teljességre törekvő magyar névjegyzéke szerepel majd, valamint a kérdéskörrel kapcsolatos további részletek is megtalálhatók lesznek.

Néhány fontosabbnak tartott névjavaslatot foglal össze az *1. táblázat*. A rendszertan (Simon 2002 alapján) szerint következő növényeknél először a fajok tudományos neve, majd az általunk javasolt magyar név szerepel. Ezt követően az egyéb, a mai szakirodalomban többé-kevésbé rendszeresen előforduló névváltozatok kerületek feltüntetésre. A táblázat következő oszlopában a javasolt magyar név forrása szerepel. A hivatkozások – természetesen – nem törekedhetnek teljességre. Az itt szereplő források az adott névváltozatot nemcsak hogy társnévként megemlítik, hanem első helyen hozzák (a kevés kivételnél ezt jelezzük). Végül minden javaslatnál egy rövid indoklás is olvasható.

A témával kapcsolatos minden véleményt, javaslatot szívesen fogadunk!

Köszönetnyilvánítás

Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a következő személyeknek, akik javaslatokkal, véleményekkel, ötletekkel vagy biztatással sokat segítettek munkánkat: Csathó András János, Hegedűs Zoltán, Molnár Csaba, Molnár V. Attila, Molnár Zsolt, Riezing Norbert, Schmidt Dávid, Szalma László, Tóth István Zsolt, Varga Anna, Vidéki Róbert, Virók Viktor.

Irodalom

Bagi I. (1998): *A zárvatermő növények rendszerének kompendiuma*. – JATEPress, Szeged. 146 pp.

Bagi I. (2008): *Zárvatermő növények adattára*. – Juhász Nyomda Kft., Szeged. 277 pp. Balogh L. – Dancza I. – Király G. (2004): A magyarországi neofitonok időszerű jegyzéke és besorolásuk inváziós szempontból. In: Mihály B. – Botta-Dukát Z. (szerk.): *Biológiai inváziók Magyarországon. – Özönnövények*. – A KvVM Természetvédelmi Hivatalának tanulmánykötetei 9. – TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó, Budapest. pp. 61–92.

Bartha D. (1999): *Magyarország fa- és cserjefajai*. – Mezőgazda Kiadó, Budapest. 301 pp. Borhidi A. – Sánta A. (szerk.) (1999): *Vörös könyv Magyarországnövénytársulásairól* 1–2. – A KöM Természetvédelmi Hivatalának Hivatalának Tanulmánykötetei 6. – TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó, Budapest. 362+404 pp.

Csapody V. – Priszter Sz. (1966): *Magyar növénynevek szótára*. – Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 301 pp.

Csathó A. I. – Balogh L. (2008): Néhány magyar növénynév-javaslat (A 200 éves Magyar Fűvész Könyv emlékére). – *Kitaibelia* 13 (1): 154.

Farkas S. (szerk.) (1999): *Magyarország védett növényei*. – Mezőgazda Kiadó, Budapest. 416 pp.

Jávorka S. (1926): *A magyar flóra kis határozója*. – Studium, Budapest. 324 + XLVII pp. Jávorka S. (1962): *Növényhatározó*. – II. kötet. – 3. kiadás. – Tankönyvkiadó, Budapest. 527 pp.

Jávorka S. – Csapody V. (1929–1934): *A Magyar Flóra képekben. – Iconographia Florae Hungariae*. – K. M. Természettudományi Társulat és Studium Könyvkiadó Rt., Budapest.

Jávorka S. – Csapody V. (1965): *Erdő-mező virágai. – A magyar flóra színes kis atlasza*. – Negyedik, javított kiadás. – Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 246 pp. + 120 tábla.

Jávorka S. – Csapody V. (1975): *Iconographia florae partis austro-orientalis Europae Centralis. – Közép-Európa délkeleti részének flórája képekben*. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 73+XL+576 pp.

Király G. (szerk.) (2009): *Új magyar fűvészkönyv. – Magyarország hajtásos növényei. – Határozókulcsok*. – Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Jósvaló. 616 pp.

Mihály B. – Botta-Dukát Z. (szerk.) (2004): *Özönnövények. – Biológiai inváziók Magyarországon*. – A KvVM Természetvédelmi Hivatalának Tanulmánykötetei 9. – TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó, Budapest. 408 pp.

Molnár V. A. (2003): *Növényritkaságok a Kárpát-medencében. – Rejtőzködő Kincseink*. – Debreceni Egyetem TTK Növénytani Tanszék, Debrecen. 232 pp.

Molnár V. A. (2007): *Kitaibel Pál élete és öröksége*. – Kitaibel Kiadó, Biatorbágy. 215 pp.

Opríš, T. (1976): *Csodálatos növényritkaságaink*. – Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest. 202 pp. (Fordította: Szabados A.)

Priszter Sz. (1998): *Növényneveink. – A magyar és a tudományos növénynevek szótára*. – Mezőgazda Kiadó, Budapest. 547 pp.

Rab J. (1995): Növényneveink története. – In: Járainé Komlódi M. (szerk.): *Pannon Enciklopédia. – Magyarországnövényvilága*. – Dunakanyar 2000, Budapest. pp.: 233–247.

Simon T. (2002): *A magyarországi edényes flóra határozója. – Harasztok – virágos növények*. – 5. kiadás. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 976 pp.

Soó R. – Kárpáti Z. (1968): *Növényhatározó* II. – Tankönyvkiadó, Budapest. 846 pp.

Soó R. – Máthé I. (1938): *A Tiszántúl flórája*. - Magyar Flóraművek 2. - Debrecen. 192 pp.

Ujvárosi M. (1957): *Gyomnövények, gyomirtás*.-Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 786 pp.

1. táblázat. Néhány példa a névjavaslataink közül.

Tudományos név	Javasolt magyar név	Egyéb magyar név	A javasolt magyar név forrása	Indoklás
<i>Agrimonia eupatoria</i>	patikapárlófű	„közönséges párlófű” mellett/helyett		Rövidebb és sokkal egyedibb, a növény gyógyhatására is utaló faji jelző.
<i>Chamaecytisus</i>	zanót	„törpezanót” helyett	Simon 2002	A korábbi <i>Cytisus</i> nemzetség felbontása után a „zanót” nevet legcselesterűbb a <i>Chamaecytisus</i> nemzetségre használni.
<i>Medicago monspeliaca</i>	francia lucerna	„francia lepkeszeg” helyett	Király 2009	A növény mai rendszertani besorolásának megfelelő név.
<i>Lathyrus tuberosus</i>	mogyorós lednek	„gumós lednek” helyett	Soó–Kárpáti 1968, Priszter 1998	A „mogyorós lednek” név a faj népi nevére („mogyoróvirág”, „mogyorófű”, „földimogyoró”) is utal.
<i>Lythrum tribracteatum</i>	henye füzény	„apró füzény” helyett		Kevésbé téveszthető a hasonló és gyakran együtt előforduló alacsony füzény (<i>Lythrum hyssopifolium</i>) magyar nevével.
<i>Hippuris vulgaris</i>	vízi lófark	„vízilófark”, „vízi-lófark” helyett	Soó–Máthé 1938	Legegyszerűbben ezzel az írásmóddal érhető el, hogy a név ne legyen félrevezető
<i>Oenanthe fistulosa</i>	bördös borygökér	„bördös borygökér” helyett	Jávorka–Csapody 1975, „bördös méteylkóró” – Jávorka 1962	A „bördös” írásmód elírás, a név a népi „bördő” (pl. a vöröshagyma szára) kifejezésből származik, a növény csöves levényelére és levélgerincére utal.
<i>Peucedanum cervaria</i>	szarvaskocsord	„szarvas kocsord”helyett	Jávorka–Csapody 1975, Priszter 1998, Simon 2002	A faji jelző a „szarvas” állatnévből származik, összetett szó, ezért egybeírandó (a különírt változat gyakran előforduló hibás alak).
<i>Pastinaca sativa</i> subsp. <i>pratensis</i>	vadpaszternák	„vadpasztinák” mellett/helyett, „paszternák”, „pasztinák” helyett	társnévként: Priszter 1998	A vad alak a természetett növénytől megkülönböztetendő. (További kérdés még, a „pasztinák” változat köznyelvben való elterjedtsége.)
<i>Euphorbia helioscopia</i>	napraforgó kutyatej	„napraforgó-kutyatej” helyett	Soó–Kárpáti 1968, Priszter 1998, Bagi 2008	A faji jelző itt melléknév – nem a napraforgóra (<i>Helianthus</i>) utal – így különírandó.
<i>Fraxinus pennsylvanica</i>	amerikai kőris	„vörös kőris” helyett	Bartha 1999, Mihály – Botta-Dukát 2004, Király 2009	Érdekes jelenség, hogy a határozókban, kézikönyvekben szinte kizárólagosan a „vörös kőris” név szerepelt, a botanikusok ennek ellenére az élő nyelvben sokkal inkább a faj tájidegen voltját, özönnövény-lényegét jól kifejező „amerikai kőris” nevet használják.
<i>Gentianopsis ciliata</i>	rojtostárnics	„prémes tárnics”, „prémestárnicska” helyett		A „prémes” jelző a növény esetében nem találó, félrevezető.
<i>Cuscuta campestris</i>	útszéli aranka	„nagy aranka” helyett	Csathó–Balogh 2008, Bagi 2008	A „nagy” faji jelző a növény esetében nem találó.
<i>Heliotropium europaeum</i>	parlagi kunkor	„európai kunkor” helyett	Ujvárosi 1957, Csathó–Balogh 2008, Bagi 2008	A tudományos névből származó faji jelző kevésbé találó – különösen Európa közepén.
<i>Salvia × betonicifolia</i>	kajla zsálya			A taxon leginkább magyar név nélkül szerepel.
<i>Solanum dulcamara</i>	ebszőlőcsucor	„keserű csucor”, ill. „kesernyés csucor” helyett	Csathó–Balogh 2008	Az „ebszőlő” ősi, elterjedt népi név.
<i>Linaria biebersteinii</i> subsp. <i>strictissima</i>	pusztai gyűjtóványfű	„olasz gyűjtóványfű”, „Bieberstein-gyűjtóványfű” és „hibrid gyűjtóványfű” helyett	Csathó–Balogh 2008, Bagi 2008	A rendszertani helyzete igen bizonytalan, változó megítélésű; ezért szerencsésebbnek tűnik, ha a magyar neve az éppen aktuális tudományos név helyett a növény élőhelyére utal.
<i>Orobanche</i>	szádor	„vajvirág” helyett/mellett, „szádorgó” helyett/mellett	Csathó–Balogh 2008, társnévként:Priszter 1998	Különleges, egyedí hangzású név.
<i>Cardaria draba</i>	koshomlok	„útszéli zsázsa” helyett/mellett	Priszter 1998, Bagi 2008	Népi név, amely a taxon külön nemzetségbe sorolására is utal.
<i>Arabis auriculata</i>	füles ikravirág	„egyenes ikravirág” helyett	Jávorka 1962, Jávorka–Csapody 1975	A szintén tükörfordított (syn: <i>Arabis recta</i>) „egyenes ikravirág”-nál találóbbnév.
<i>Rorippa kernerii</i>	szikí kányafű	„Kerner-kányafű” helyett	Jávorka–Csapody 1965, Borhidi–Sánta 1999, Csathó–Balogh 2008	Egyszerűbb, mind hangzásában, mind szerkezetében magyarosabb, a növény jellegzetességére – élőhelyére – utaló név, amely korábbi forrásokban is gyakran szerepel.
<i>Aldrovanda vesiculosa</i>	kandicszinár	„aldrovanda”, „vizikerék” helyett	Csathó–Balogh 2008, társnévként: Király 2009	A névjavaslat a faj életmódjára utal (kandics: apró evezőlábú rák).
<i>Hypericum perforatum</i>	lyukaslevelű orbáncfű	„lyuggatottlevelű orbáncfű”, „közönséges orbáncfű” helyett	Jávorka 1962, társnévként: Priszter 1998, Bagi 2008	A „közönséges”-nél egyedibb, akár a növény felismerhetőségét (gyógynövény!) is jobban segítő faji jelző, a „lyuggatottlevelű”-nél pedig egyszerűbb, rövidebb alak.
<i>Bidens frondosus</i>	fekete farkasfog	„feketetermésű farkasfog”, „feketés farkasfog”, „feketélő farkasfog” helyett	Csathó–Balogh 2008	Rövidebb, egyszerűbb, jobb hangzású név.
<i>Tanacetum corymbosum</i>	sátoros varádics	„sátoros margitvirág” helyett/mellett	Király 2009	A korábbi <i>Chrysanthemum</i> nemzetség felbontását a magyar nevezéktannak is célszerű követnie.
<i>Leucanthemella serotina</i>	tiszaparti margitvirág	„tiszaparti késeimargitvirág” helyett	Soó–Kárpáti 1968, Bagi 2008	A korábbi <i>Chrysanthemum</i> nemzetség felbontását a magyar nevezéktannak is célszerű követnie.
<i>Leucanthemum vulgare</i>	réti margaréta	„réti margitvirág” helyett	társnévként: Priszter 1998, Király 2009	A korábbi <i>Chrysanthemum</i> nemzetség felbontását a magyar nevezéktannak is célszerű követnie.
<i>Dianthus callizonos</i>	királykői szegfű	„koronás szegfű” helyett/mellett	Molnár V. A. 2003, Bagi 2008, társnévként: Priszter 1998	Találóbbnév.
<i>Cerastium tenoreanum</i>	prémes madárhúr	„Tenore-madárhúr” helyett		Hangzásában és szerkezetében magyarosabb, találó név.
<i>Chenopodium wolffii</i>	tordai libatop		Priszter 1998	A faj gyakran szerepel magyar név nélkül.
<i>Polygonum s.str.</i>	porcfű	szűkebben vett „keserűfű” helyett, tágabban vett „porcsinkeserűfű” helyett	Csathó–Balogh 2008, Bagi 2008	Egyszerű, találó, különböző változataiban elterjedt népi név, amely jól kifejezi az új rendszertani felosztást is. Így: <i>P. arenarium</i> homoki porcfű („homoki keserűfű” helyett); <i>P. arenastrum</i> útszéli porcfű („útszéli keserűfű” helyett); <i>P. aviculare</i> közönséges porcfű („porcsinkeserűfű” helyett – ez a név is a „porc”-ra utal –, „madárkeserűfű” helyett).
<i>Fallopia × bohemica</i>	korcs japánkeserűfű	„hibrid japánkeserűfű”, „cseh óriáskeserűfű” helyett	Csathó–Balogh 2008, Bagi 2008	A „hibrid” idegen eredetű, nem magyaros hangzású szó.
<i>Salix cinerea</i>	reketyefűz	„hamvas fűz” mellett/helyett	Jávorka–Csapody 1965, Bartha 1999	Régi, elterjedt népi név.
<i>Asphodelus albus</i>	genyöte	„királyné-gyertyája” helyett/mellett, „királyné-gyertyája” helyett, „(fehér) aszfodélusz” helyett	Jávorka 1962, Jávorka–Csapody 1975, Csathó–Balogh 2008, Bagi 2008	Rövid, magyaros hangzású név (pl. genyötés cseres-tölgyesek). Már Kitaibel is gyűjtötte „genyét” és „ genyöte ” alakban (Molnár V. A. 2007).
<i>Gagea lutea</i>	erdei tyúktaréj	„sárga tyúktaréj” helyett	Soó–Máthé 1938	A tükörfordított faji jelzőnél az élőhelyre utaló névváltozat találóbbnév, hiszen a nemzetség minden hazai faja sárga virágú.
<i>Fritillaria meleagris</i>	kotullilium	„kockás kotullilium”, „(mocsári) kockásliliom” mellett/helyett	társnévként: Priszter 1998, Farkas 1999, Bagi 2008	A kevésbé ismert „kotu” kifejezést is felelevenítő, jó hangzású név, amely társnévként rendszerint szerepel a forrásokban.
<i>Ornithogalum</i>	sárma	„madártej” helyett	Jávorka 1926, 1962, Soó–Kárpáti 1968, Jávorka–Csapody 1975, Király 2009	„...keletről hozott <i>sarana</i> szavunk az egész nyelvtérületen tovább él az <i>Ornithogalum</i> genusnév hivatalos magyar neveként, mint <i>sárma</i> . (A <i>madártej</i> fölösleges tükörfordítás.)” (Rab 1995).
<i>Cypripedium calceolus</i>	boldogasszony-papucs	„rigópohár” helyett/mellett, „(erdei) papucskosbor” helyett	Jávorka 1962, Opríš 1976, Csathó–Balogh 2008, más helyesírással társnévként: Soó–Kárpáti 1968, Priszter 1998, Simon 2002	A magyarság ősi Boldogasszony-kultusza számos népi növénynévben is megnyilvánul (pl. boldogasszony-ága, Boldogasszony csepegette fű, boldogasszony-csipkéje, boldogasszonyfű, boldogasszony-haja, boldogasszony-lapu, boldogasszony-palástja, boldogasszony-szilva, boldogasszony-tenyere). A hazai vadon termő fajok közül egyedül a boldogasszony-papucsának hivatalos neve őrzi ezt.
<i>Festuca pseudovina</i>	veresnadrág-csenkesz	„sovány csenkesz” és „szikí csenkesz” helyett	Csathó–Balogh 2008	A „veresnadrág” régi, általánosan elterjedt népi kifejezés.